অধ্যায় ৫ ঃ ইমাইল দুৰখেইম-১

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ সমাজতত্ত্ব সম্পর্কে মতামত আৰু ইয়াৰ বিচাৰ পদ্ধতি

৫.৪ সামাজিক তথ্য ঃ সংজ্ঞা

- ৫.৪.১ বৈশিষ্ট্য
- ৫.৪.২ সামাজিক তথ্য নিৰীক্ষণৰ নীতি
- ৫.৪.৩ সামাজিক তথ্য বৰ্ণনাৰ নীতি
- ৫.৪.৪ সামাজিক তথ্যৰ সমাজতাত্ত্বিক বৰ্ণনাৰ পৰীক্ষা
- ৫.৪.৫ প্ৰকাৰ

৫.৫ শ্ৰমৰ বিভাজন

৫.৬ সামাজিক সংহতি

- ৫.৬.১ যান্ত্ৰিক সংহতি
- ৫.৬.২ জৈৱিক সংহতি

৫.৭ দুৰখেইমৰ অৱদানৰ সমালোচনা

৫.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৯ অধিক জানিবলৈ

৫.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৫.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইমাইল দুৰখেইমে সমাজতত্ত্বলৈ আগবঢ়োৱা কেতবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদানৰ আভাস পাব
- দুৰখেইমৰ 'সামাজিক তথ্য' ধাৰণা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- সামাজিক তথ্য নিৰীক্ষণ আৰু পৰীক্ষনৰ পদ্ধতিৰ বাবে দুৰখেইমে বান্ধি দিয়া নীতি সমূহৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- দুৰখেইমৰ সামাজিক সংহতি ধাৰণাৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- দুৰখেইমৰ যান্ত্ৰিক আৰু জৈৱিক সংহতিৰ ধাৰণাৰ বাখ্যা কৰিব পাৰিব
- দুৰখেইমৰ সমাজত্ব সম্পৰ্কে অৱদানৰ সমালোচনা কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

ইমাইল দুৰখেইমে (১৮৫৮-১৯১৭) ফ্ৰান্সৰ সমাজতত্ত্ববিদ তথা সমাজ দাৰ্শনিক হিচাপে বহুমূলীয়া অৱদানেৰে সমাজতত্ত্বক সমৃদ্ধ কৰি তুলিছিল। তেওঁ জে. জে. ৰুছ' (J. J. Rousseau), ছেইণ্ট চাইমন আৰু ক'টৰ বৌদ্ধিক আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। সংৰচনাত্মক প্ৰকাৰ্য্যমূলক বিচাৰ পদ্ধতিৰ (Structural Functional Approach) জৰিয়তে সমাজতত্ত্ব এটা বিজ্ঞানভিত্তিক বিষয় হিচাপে বিকাশত তেওঁৰ অৱদান গুৰুত্বপূৰ্ণ। এইখিনিতে এটা কথা উল্লেখ কৰি থোৱাটো ভাল যে সমাজতত্ত্বক শিক্ষায়তনিক শাখা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠান কৰাত তেওঁ আগবঢ়োৱা অৱদানৰ বাবে সমাজতত্ত্বৰ ইতিহাসত তেওঁক এগৰাকী বাটকটীয়াৰ আসন দিয়া হয়।

দুৰখেইমক মেক্স ৱেবাৰৰ সৈতে আধুনিক সমাজতত্ত্বৰ প্ৰণেতা হিচাপে স্বীকৃতি দিয়া উচিত। এই প্ৰক্ৰিয়া তেওঁৰ ১৮৯৩ চনৰ প্ৰথম গ্ৰন্থ "Division of Labour"ৰ জৰিয়তে আৰম্ভ হয়, ইয়াৰ পিছত তেওঁ "The Rules of Sociological Method" (১৮৯৫) আৰু "The Elementary Forms of the Religious Life" ত সমাজতত্ত্বক বিজ্ঞান ভিত্তিক বিষয় হিচাপে উপস্থাপন কৰে।সমাজতত্ত্ব কেন্দ্ৰিক সাহিত্যৰ ইতিহাসত দুৰখেইমক তেওঁৰ অতি প্ৰণালীৱদ্ধ লিখনীবোৰে এক উচ্চ স্থান প্ৰদান কৰিছে। তেওঁৰ জীৱনকালতেই প্ৰধান ৰচনাসমূহ প্ৰকাশিত হোৱা কথাটোৱে তেওঁৰ স্পষ্ট চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাৱ বুজাত সহায় কৰা ছবি এখন দাঙি ধৰে। প্ৰকাশিত গ্ৰন্থবোৰে দুৰখেইমৰ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা গঢ় লৈ উঠা সমাজতত্ত্বৰ ধাৰণাটোৰ বিশেষ উল্লেখেৰে সৈতে বিষয়টোৰ সৈতে জড়িত আন বহুতো কিন্তু পৰিপূৰক দিশ বুজি পোৱাত আমাক সহায় কৰে।

৫.৩ সমাজতত্ত্ব সম্পৰ্কে মতামত আৰু ইয়াৰ বিচাৰ পদ্ধতি

দুৰখেইমৰ মতে, সমাজতত্ত্ব হৈছে সামাজিক ঘটনা আৰু ইয়াৰ আনুসাঙ্গিক দিশসমূহৰ বৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন। তেওঁৰ সামাজিক চিন্তাত দুটা দিশ পৰিলক্ষিত হয়। ইয়াৰে এটা হৈছে বিভিন্ন সামাজিক ঘটনাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিশৃঙ্খল হৈ পৰা সমাজ ব্যৱস্থাৰ বৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন আৰু আনটো হৈছে তেনে অধ্যয়নৰ জৰিয়তে সমাজক শৃঙ্খলাবদ্ধভাৱে পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ প্ৰচেষ্টা। তেওঁ হৈছে প্ৰত্যক্ষবাদত বিশ্বাসী। তেওঁৰ মতে সামাজিক পদ্ধতি অধ্যয়ন কৰাটোৱেই সমাজতত্ত্বৰ লক্ষ্য হোৱা উচিত। তেওঁ উল্লেখ কৰা সমাজতত্ত্বৰ আন কেইটামান লক্ষ্য হ'ল—

- সামাজিক তথ্য অধ্যয়ন কৰা, তেওঁৰ মতে সামাজিক তথ্য হৈছে সেইবোৰ যিবোৰে এটা সামাজিক পদ্ধতি গঠন কৰে আৰু সেইবোৰ ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়াৰে সংলগ্ন।
- সামাজিক তথ্যবোৰ বা সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ কেনেদৰে সংলগ্ন আৰু কেনেধৰণৰ ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা জড়িত তাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা।
- সাধাৰণীকৰণ (Generalisation) কৰা যাতে সমাজত নিৰীক্ষণ আৰু পৰীক্ষা কৰিব পৰা যায়।

ইয়াৰ উপৰি তেওঁ গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা আন কেইটামান দিশ হ'ল—

- সমাজতত্ত্বত সামাজিক তথ্য অধ্যয়ন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিনিষ্ঠ (Subjective) হোৱাতকৈ উদ্দেশ্যধৰ্মী (Objective) হোৱা উচিত। সামাজিক তথ্যৰ আলোচনাত দুৰখেইমে দুটা প্ৰধান দিশৰ কথা ব্যক্ত কৰিছে— বাহ্যিকতা (Exteriority) আৰু বাধ্যতা (Coercion)।
- বিজ্ঞানভিত্তিক বিষয় হিচাপে সমাজতত্ত্বই প্ৰাকৃতিক বিজ্ঞানসমূহৰ দৰে নিৰীক্ষণ, শ্ৰেণীকৰণ বা বৰ্গীকৰণ (Classification), তুলনা (Comparison), সাধাৰণীকৰণ (Generalisation) ইত্যাদি পদ্ধতিসমূহ অনুসৰণ কৰা উচিত।
- বৰ্গীকৰণ আৰু তুলনাত্মক পদ্ধতি সাধাৰণ সিদ্ধান্তত উপনীত হ'বলৈ পৰীক্ষা কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।
- সমাজক ঐতিহাসিক প্ৰক্ৰিয়াৰ আধাৰত বিৱৰ্তনমূখী দৃষ্টিভঙ্গীৰে লক্ষ্য কৰা উচিত।

সংৰচনাত্মক প্ৰকাৰ্য্যবাদ বিচাৰ পদ্ধতি (Structural Functional Approach) ঃ দুৰখেইমৰ মতে সমাজ এটা জীৱৰ দৰে সামগ্ৰিক অৱস্থা য'ত ইয়াৰ প্ৰত্যেকটো অংশ আত্মনিৰ্ভৰশীল যদিও সুস্থ কাৰ্য্যকাৰিতাৰ বাবে পাৰস্পৰিক সমন্ধ বিৰাজমান। এটা অংশক বাদ দি আনটো অংশ বৰ্তি থাকিব নোৱাৰে।ঠিক তেনেদৰে সুস্থ কাৰ্য্যকাৰিতাৰ বাবে সমাজেও কোনো অংশকে, যেনে— সমূহ, সংস্থা ইত্যাদিক বাদ দি বৰ্তি থাকিব নোৱাৰে। এই ধাৰণাটোৱেই হৈছে সংৰচনাত্মক প্ৰকাৰ্য্যবাদ বিচাৰ পদ্ধতিৰ আধাৰ।

দুৰখেইমে সমগ্ৰ জীৱনত সমাজতত্ত্বক এটা সুস্পষ্ট বিজ্ঞানভিত্তিক বিষয় হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব বিচাৰিছিল। তেওঁ মত আগবঢ়াইছিল যে সমাজতত্ত্ব জীৱবিজ্ঞান আৰু মনোবিজ্ঞানৰ পৰা পৃথক যিহেতু ই সামাজিক তথ্য অধ্যয়ন কৰে। তেওঁ সমাজৰ অধ্যয়ন কৰোঁতে কাৰ্য্য সম্পাদন পন্থাৰ যুক্তিযুক্ততাৰ কথা কৈছিল। ঐতিহাসিক তথা কাৰ্য্য সম্পাদনকাৰী ধৰণৰ অন্বেষণৰ মাজত থকা প্ৰভেদবোৰত মনোনিৱেশ কৰি আৰু কাৰ্য্য সম্পাদনকাৰী প্ৰক্ৰিয়াৰ ফলাফল তথা ব্যক্তিগত উদ্যমৰ মাজৰ পাৰ্থক্য বাহিৰ কৰিলে এই যুক্তিযুক্ততা গম পোৱা যাব।

দুৰখেইমৰ মতে সমাজ কেৱল মাত্ৰ কেইজনমান ব্যক্তিৰ সমষ্টি নহয়। গতিকে সমাজৰ অধ্যয়ন কেৱল মাত্ৰ কিছু সংখ্যক ব্যক্তিৰ অধ্যয়ন নহয়। ই সমাজৰ সমূহ বা সংস্থা (Association) আৰু ব্যক্তি আৰু সমাজ বা সামাজিক ব্যৱস্থাটো কেনেদৰে পৰস্পৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ আছে সেই বিষয়ে অধ্যয়ন নকৰা উচিত।

দুৰখেইমে ৰচনা কৰা কেইখনমান উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ হৈছে— The Division of Labour in Society (1893), The Rules of Sociological Method (1895), Suicide (1897) and The Elementary Forms of Religious Life (1912).

জানি থোৱা ভাল

দুৰখেইমে ১৮৯৭ চনত সমাজতত্ত্বৰ বিখ্যাত আলোচনী ***L. Annee Sociologique*** ফ্ৰান্সত প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই আলোচনীখন সেই সময়ৰ এখন প্ৰভাৱশালী আৰু শক্তিশালী আলোচনী আছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক—

ক) দুৰখেইমৰ পদ্ধতি সংৰচনাত্মক প্রকার্য্যবাদ।

খ) দুৰখেইমৰ মতে সমাজ এটা সামগ্রিক অৱস্থা য'ত সকলো অংশ আত্মনির্ভৰশীল কিন্তু পাৰস্পৰিক সম্বন্ধৰে সংলগ্ন।

গ) দুৰখেইমে গুৰুত্ব প্রদান কৰিছিল যে সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ জৈৰিক আৰু মনোবিজ্ঞানিক কাৰকৰ দ্বাৰা সংঘটিত হয়।

৫.৪ সামাজিক তথ্য ঃ সংজ্ঞা

দুৰখেইমৰ মতে সামাজিক তথ্য হৈছে এনে এটা বস্তু যি ব্যক্তিৰ পৰা স্বতন্ত্র আৰু বাহ্যিক কিন্তু একে সময়তে ব্যক্তিৰ ওপৰত বাধ্য বাধ্যকতা আৰোপ কৰে।

৫.৪.১ বৈশিষ্ট্য

সামাজিক তথ্যৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে—

- সামাজিক তথ্য এটা বস্তুৰ নিচিনা
- ব্যক্তিৰ বাবে ই বাহ্যিক
- ব্যক্তিৰ পৰা ই স্বতন্ত্র
- ই ব্যক্তিৰ ওপৰত বাধা আৰোপ কৰে, অর্থাৎ ই ব্যক্তিৰ ওপৰত বল প্রয়োগ কৰে। এজন ব্যক্তিয়ে যেতিয়া সামাজিক তথ্য ভঙ্গ কৰিব বিচাৰে তেতিয়া তেওঁ সামাজিক বাধ্যতাৰ সন্মুখীন হয়।
- ই সমাজৰ চৌদিশে প্রসাৰিত।
- সময়ৰ পৰিপ্রেক্ষিতত ই স্থায়িত্ব লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

দুৰখেইমৰ সামাজিক তথ্যৰ ধাৰণা এটা প্রকার্য্যমূলক দৃষ্টিকোণ (Functionalist Perspective) যি সমাজত পূর্বৰে পৰা চলি অহা সামাজিক শৃঙ্খলাৰ পৰা উৎপত্তি হয়।

দুৰখেইমৰ মতে সমাজত সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ সামূহিক ক্রিয়া প্রতিক্রিয়াৰ ফলত সংঘটিত হয়। এইবোৰ ব্যক্তিৰ সমষ্টিৰ পৰা উদ্ভৱ হয়। ই সমাজত এবাৰ প্রতিষ্ঠিত হোৱাৰ পিছত সকলোৰে ঊর্ধ্বত থাকে আৰু ব্যক্তিৰ পৰা পৃথকীকৃত হয়। সেয়েহে সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ ব্যক্তিৰ বাবে বাহ্যিক হৈ পৰে। এইবোৰ বস্তুৰ দৰে, সেয়েহে ইয়াক তথ্য বুলি কোৱা হয়।পার্থিব বস্তুবোৰ যেনেদৰে ব্যক্তিৰ বাবে বাহ্যিক আৰু পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰিব পাৰি তেনেদৰে সামাজিক তথ্যৰ ক্ষেত্র ত তেনে বৈশিষ্ট্যযুক্ত, সেয়েহে, সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ তথ্যৰ আধাৰত অধ্যয়ন কৰিব পাৰি, ইয়াৰ উপৰিও সমাজৰ

ব্যক্তিসমূহৰ ওপৰত বাধ্যতা শক্তি (Coercive Force) থাকে। সামাজিক ৰীতি-নীতি, মূল্যবোধ, সামাজিক শৃঙ্খলা আদি ৰক্ষা কৰিবলৈ অনুশাসনমূলক নীতি-নিয়ম প্রদর্শন কৰিবলৈ সমাজে ব্যক্তিক বাধ্য কৰায়।

সামাজিক তথ্যক বিজ্ঞানভিত্তিক অধ্যায়ন কৰিবলৈ দুৰখেইমে কিছুমান নীতি নির্দ্ধাৰণ কৰি দিছে।

৫.৪.২ সামাজিক তথ্য নিৰীক্ষণৰ নীতি

- সামাজিক তথ্যবোৰ পার্থিব বস্তুৰ দৰে ব্যৱহাৰ যোগ্য হোৱা উচিত, ই ব্যক্তিৰ বাবে বাহ্যিক।
- সামাজিক তথ্যবোৰ অধ্যয়ন কৰোতে উদ্দেশ্যধর্মী হোৱা উচিত, ইয়াক অধ্যয়ন কৰোতে কোনো ধৰণৰ প্রাৰম্ভিক ধাৰণা নোহোৱাকৈ অধ্যয়ন কৰিব লাগে। অর্থাৎ ইয়াক বস্তুনিষ্ঠভাৱে অধ্যয়ন কৰিব লাগে।
- সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ বাহ্যিক গুণাগুনৰ ভিত্তিত অধ্যয়ন কৰিব লাগে যিবোৰ শ্রেণীকৰণ, তুলনা আৰু পৰীক্ষাযোগ্য।
- সামাজিক তথ্যৰ নিৰীক্ষণত ব্যক্তিগত আচৰণৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হোৱা নাই, ই সামূহিক আচৰণ পদ্ধতিৰ ওপৰতহে নির্ভৰশীল।

৫.৪.৩ সামাজিক তথ্য বর্ণনাৰ নীতি

দুৰখেইমৰ মতে আমি যেতিয়া সামাজিক পৰিঘটনাসমূহৰ ব্যাখ্যা বিচাৰো তেতিয়া আমি নিশ্চিতভাৱে এইবোৰৰ "প্রভাৱশীল কাৰক" (Efficient Cause) আৰু এইসমূহে কৰা কার্য্য সম্বন্ধে জনা উচিত।

ইয়াত প্রভাৱশীল কাৰক হল সেইবোৰ যিবোৰে সামাজিক পৰিঘটনা সমূহৰ সৃষ্টি কৰে আৰু এয়ে হৈছে সামাজিক শৃঙ্খলা ৰক্ষাৰ ক্ষেত্রত সেই পৰিঘটনাসমূহৰ উপযোগিতা।

৫.৪.৪ সামাজিক তথ্যৰ সমাজতাত্ত্বিক বর্ণনাৰ পৰীক্ষা

দুৰখেইমৰ মতে সামাজিক পৰিঘটনাবোৰ নিৰীক্ষণ, শ্রেণীকৰণ আৰু তুলনা কৰাৰ পিছত ইয়াৰ কাৰসমূহ বর্ণনা কৰা দৰকাৰী। এই প্রক্রিয়া সমাজতাত্ত্বিক সিদ্ধান্ত আৰু সামাজিক তথ্যৰ ক্রিয়াত্মক সম্বন্ধ প্রতিষ্ঠাৰ লগত তেওঁ পৰোক্ষ পৰীক্ষা কার্য্য অথবা তুলনা মূলক পদ্ধতি সামাজিক তথ্য সমূহ পৰীক্ষা কৰাৰ উপযুক্ত পদ্ধতি বুলি গণ্য কৰিছিল। এই পদ্ধতি এহাতে সহসম্বন্ধৰ পদ্ধতিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।

তেওঁ উল্লেখ কৰি গৈছে যে এই পদ্ধতিটো সমাজতাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ বাবে উপযুক্ত। প্রকৃত সামাজিক জীৱনত মানুহে চলক (বা সামাজিক তথ্য)সমূহক নিজৰ ইচ্ছানুৰূপে

চলাব নোৱাৰে। এইসমূহ এনে জটিলভাৱে গুঠি যোৱা থাকে যে ইচ্ছা অনুসৰি যিকোনো এটা চলকক বাদ দিব নোৱাৰি। আনুষাঙ্গিক পৰিৱৰ্তন (Concomitant Variation) পদ্ধতিত চলকসমূহক নিয়ন্ত্রণ কৰাৰ প্রয়োজন নহয় বৰং সেইসমূহৰ প্রকৃতি নিৰিক্ষণ কৰি সামাজিক তথ্যসমূহৰ মাজত কাৰণগত সম্বন্ধৰ ওপৰত মিমাংসা কৰিব লাগে।

সহঃসম্বন্ধ পদ্ধতি সাঙ্কেতিকভাৱে তলত দিয়া ধৰণে বর্ণনা কৰিব পাৰি।

জানি থোৱা ভাল

আনুষঙ্গিক পৰিৱৰ্তনৰ পদ্ধতি মতে যদি কোনো এক নির্দিষ্ট প্রভাৱ সৃষ্টিকাৰী পৰিস্থিতি শৃঙ্খলা এটাত আমি প্রভাৱটোৰ এনে এক নির্দিষ্ট উপাদান বিচাৰি পাওঁ, যিটো সেই পৰিস্থিতিবোৰৰ এক উমৈহতীয়া কাৰকৰ চলকতকৈ ভিন্ন, তেন্তে আমি সেই কাৰকটোক কাৰণ হিচাপে চিহ্নিত কৰিব পাৰোঁ।

যদি সামাজিক উপাদান ABCৰ উদ্ভাৱন XYZৰ লগত একেলগে হয় তেন্তে—

A↑BC লগে লগে X↑YZ হব। অর্থাৎ A উপাদানৰ বৃদ্ধিৰ লগে লগে X উপাদানৰ বৃদ্ধি হ'ব (↑ বৃদ্ধিক সূচায়)

A↓BC লগে লগে X↓YZ হ'ব, অর্থাৎ A উপাদানৰ অৱনতিৰ লগে লগে X উপাদানৰো অৱনতি হ'ব (↓ অৱনতি সূচায়)

সেয়েহে সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰি যে A আৰু X পৰস্পৰ নির্ভৰশীল, অর্থাৎ A, Xৰ উপযুক্ত কাৰক। সেইধৰণে তুলনাত্মক পদ্ধতি সামাজিক পৰিঘটনা প্রমাণ কৰিবলৈকো ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। ইয়াৰ দ্বাৰা আন এটা সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰি যে এটা প্রদত্ত সামাজিক তথ্যৰ সদায় কাৰক হিচাপে এটা সামাজিক পৰিঘটনা থাকে।

৫.৪.৫ প্রকাৰ

- **স্বাভাৱিক (Normal) ঃ** এটা সামাজিক তথ্য স্বাভাৱিক বুলি ক'ব পাৰি যেতিয়া এক নির্দিষ্ট সমাজত ই সাধাৰণতে বাধাপ্রাপ্ত হয় আৰু সেই বাধাৰ তেনে ধৰণৰ সমাজত উপযোগীতা আছে। সেয়েহে অপৰাধ স্বাভাৱিক হ'ব পাৰে যদিহে এই চর্তসমূহ পূৰণ হয়। প্রত্যেক সমাজক এক নির্দিষ্ট হাৰৰ অপৰাধ বিদ্যমান, তেনে ধৰণৰ সমাজৰ বাবে এইটোৱেই স্বাভাৱিক হাৰ; যেতিয়ালৈকে এই হাৰ বর্তি থাকে তেতিয়া সামাজিক তথ্য হিচাপে অপৰাধ স্বাভাৱিক হয়। সমাজ পৰিবর্ত্তনৰ মাধ্যম হিচাপে অপৰাধৰ ক্রিয়াত্মক গুৰুত্বৰ কথা দুৰখেইমে উনুকিয়াইছে।
- **নিদান শাস্ত্রীয় (Pathological) ঃ** সামাজিক তথ্য যেতিয়া স্বাভাৱিক হাৰতকৈ বৃদ্ধি পায় তেতিয়া নিদান শাস্ত্রীয় বুলি ক'ব পাৰি। সেয়েহে অপৰাধ আৰু আত্মহত্যা নিদান শাস্ত্রীয় হ'ব যেতিয়া কোনো বিশেষ সমাজ ব্যৱস্থাত এই ধৰণৰ ঘটনা হঠাৎ বৃদ্ধি পায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক—

ক) এটা সামাজিক তথ্য এজন ব্যক্তিৰ বাবে বাহ্যিক নহয়।

খ) যিকোনো এজনে এটা সামাজিক তথ্য সহজতে ভঙ্গ কৰিব পাৰে।

গ) এটা সামাজিক তথ্যৰ এটা ক্রিয়াত্মক কার্য্য আছে— ই সামাজিক শৃঙ্খলা প্রতিষ্ঠা কৰে।

ঘ) দুৰখেইমৰ মতে তুলনাত্মক পদ্ধতি সামাজিক তথ্য অধ্যয়নৰ উপযুক্ত পদ্ধতি।

ঙ) সামাজিক তথ্যবোৰ স্বতন্ত্র যিবোৰৰ মাজত কোনো সম্বন্ধ নাই।

চ) সামাজিক তথ্যবোৰ বাহ্যিক আৰু সমাজৰ পৰা স্বতন্ত্র।

৫.৫ শ্রমৰ বিভাজন

দুৰখেইমৰ মতে সামাজিক জীৱন তথা সামূহিক জীৱন সম্ভৱ হ'ব পাৰে যেতিয়া সামাজিক সংহতি (Social Solidarity) থাকে। সামাজিক সংহতিয়ে এখন সমাজৰ সদস্যসকলৰ ঐক্যমত বা শৃঙ্খলাবদ্ধতাৰ ইঙ্গিত বহন কৰে। সামাজিক সংহতি দুটা প্রাথমিক উৎসৰ ওপৰত আধাৰিত।

- সচেতনতাৰ সাদৃশ্য
- শ্রমৰ বিভাজন

সচেতনতাৰ সাদৃশ্যই সূচায় যে জনসাধাৰণ মানসিকভাৱে আৰু নীতিগতভাৱে এক জাতীয় তেওঁলোকে একে আৱেগ অনুভৱ কৰে, একে মূল্যবোধ পোষণ কৰে আৰু পৱিত্রতা সম্পর্কে একে ধৰণে বিশ্বাস কৰে।

শ্রম বিভাজন হৈছে এখন সমাজত শ্রমৰ বিশেষীকৰণ। এখন সমাজত জনসাধাৰণে সমাজত বিভিন্ন ধৰণৰ কার্য্য সম্পাদন কৰে।

দুৰখেইমে গুৰুত্ব দিছিল যে এই দুয়োটা কাৰক সচেতনতাৰ সাদৃশ্য আৰু শ্রম বিভাজনে সামাজিক সংহতিৰ ক্ষেত্রত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে। পৰৱর্তী অংশত আমি শ্রম বিভাজন আৰু সামাজিক সংহতিৰ সম্বন্ধ সম্পর্কে আলোচনা কৰিম।

পৌৰাণিক সৰল সমাজত যাক দুৰখেইমে আদিম সমাজ আখ্যা দিছে, তেনে সামাজিক ৰচনাত কোনো ধৰণৰ শ্রম বিভাজন নাছিল। জনসাধাৰণে সাধাৰণ স্থান দখল কৰিছিল আৰু তেওঁলোকৰ সামাজিক জীৱনত গুৰুত্বপূর্ণ সকলো কার্য্য নিজেই সম্পাদন কৰিছিল।

জানি থোৱা ভাল

ঊনবিংশ আৰু বিংশ শতিকাৰ ধ্ৰুপদী সামাজিক চিন্তাবিদসকলে সৰল জীৱন-যাপন কৰা সমাজসমূহক আদিম আখ্যা দিছিল। অৱশ্যে বিশ্ব যুদ্ধৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাত 'আদিম' শব্দটো অসন্মানজনক বুলি তীব্ৰ সমালোচনাৰ সন্মুখীন হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা ইয়াকে বুজাইছিল যে সৰল সমাজসমূহ জীৱনৰ সকলো দিশতে পাছপৰা আছিল আনহাতে, এনে বহুত সমাজ আছিল যিবোৰ তেওঁলোকতকৈ ভাল অৱস্থাত আছিল। সেই সময়ত সামাজিক আপেক্ষিকতাবাদে বৈজ্ঞানিক মনোযোগ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। ইয়েই মানুহৰ সমাজ একোখনক আন একোখন সমাজৰ প্ৰসঙ্গতকৈ নিজৰ প্ৰসঙ্গতে বিচাৰ কৰি চোৱাৰ প্ৰৱণতা জগায়। এই পিছৰ প্ৰৱণতাটোকে কোৱা হয় Ethnocentrism। গতিকে আজিকালি আগৰ আদিম বা উন্নত সমাজ ইত্যাদি শব্দতকৈ সৰল আৰু জটিল এই শব্দ দুটা সংহাৰ কৰা হয়।

শ্ৰম বিভাজনৰ ফলত সমাজৰ স্তৰ আৰু কার্য্য অধিক জটিল হয়। শ্ৰম বিভাজন আৰু সামাজিক বিবর্তনৰ সম্পর্কৰ বিষয়ে তেওঁ মন্তব্য দিছে যে প্ৰধানকৈ শ্ৰম বিভাজনৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ ওপৰতে সামাজিক বিৱর্তনৰ গতি নির্ভৰ কৰে। শ্ৰম বিভাজনৰ ফলত মানুহৰ পাৰদর্শিতা বৃদ্ধি পায়। সামাজিক বিৱর্তনৰ গতিও খৰটকীয়া হয়। তেওঁৰ মতে শ্ৰম বিভাজন গতিশীল ই স্থিতিশীল নহয় আৰু সেই কাৰণেই সামাজিক প্ৰগতি সম্ভৱপৰ হয়।

- **কাৰকসমূহ ঃ** দুৰখেইম, যিয়ে সামাজিক তথ্যসমূহৰ উদঘাটনত গুৰুত্ব দিছিল, সমাজৰ সংৰচনাত্মক প্ৰকার্য্য সমূহৰ জটিলতা বৃদ্ধিৰ কাৰণসমূহো বিচাৰি উলিয়াবলৈ প্ৰচেষ্টা চলাইছিল। তেওঁ সমাজত শ্ৰম বিভাজনৰ কাৰণসমূহ তলত দিয়া ধৰণে বিচাৰি উলিয়াইছে।
  - ➢ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ অনুপাতে শ্ৰমৰ পৰিমাণো বৃদ্ধি কৰিবলগা অৱস্থা আহি পৰে।
  - ➢ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগে লগে মানুহৰ আৱশ্যকতা বৃদ্ধি পায় আৰু তাৰ ফলত চাহিদা বৃদ্ধি পায়। সম্পদৰ বিতৰণ সীমিত হোৱা বাবে ই প্ৰতিযোগিতাৰ সৃষ্টি কৰে। এনে পৰিস্থিতিত এটা পদ্ধতি বিকশিত হয়, যাৰ দ্বাৰা মানুহক বিভিন্ন কামৰ দায়িত্ব দিয়া হয়। শ্ৰম বিভাজনৰ গতিশীলতা বৃদ্ধিৰ ফলত সমাজ অধিক জটিল হয়।

৫.৬ সামাজিক সংহতি

দুৰখেইমে সামাজিক ঐক্য অথবা সমাজৰ শৃঙ্খলাবোধ বিষয়ত আগ্রহী আছিল। ইয়াৰ মূল কাৰণ আছিল তেওঁৰ সময়ৰ সামাজিক পৰিৱেশ যত ব্যক্তিস্বার্থ, বৃদ্ধিপ্রাপ্ত জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব, বিচ্ছিন্ন জনসাধাৰণ আৰু নৈতিক বিচ্ছুৱণেগা কৰি উঠিছিল।গতিকে তেওঁ নিজৰ প্ৰথমখন প্ৰকাশিত গ্ৰন্থ The Division of Labour (1893)ত সমাজখনত কেনেকৈ নৈতিক নীতি-নিয়ম আৰু সামাজিক সংহতি লাভ কৰিব পাৰি। সেয়ে তেওঁ এটা বিৱর্তনবাদী আর্হিত (Model) আদিম

আৰু আধুনিক, সমসাময়িক সমাজসমূহ তুলনাৰ যোগেৰে এই অধ্যয়ন চলাইছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে সমাজসমূহ আদিম আৰু সৰল অৱস্থাৰ পৰা আধুনিক আৰু জটিল অৱস্থালৈ বিকশিত হয়। তেওঁ বুদ্ধিৰে দেখুৱাইছিল আদিম সমাজত যেনেকৈ যান্ত্রিক ঐক্যবোধে সামাজিক ঐক্যবোধৰ বা সামাজিক সংহতি আনিছিল আধুনিক সমাজলৈ সেয়া আহিছিল জৈৱিক ঐক্যৰ জৰিয়তে।

দুৰখেইমে সামাজিক ঐক্যবোধত গুৰুত্ব দিছিল কাৰণ তেওঁ সমাজে বিশৃঙ্খলতা আঁতৰাবৰ বাবে কেনেকৈ এটা ব্যৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু সমাজত সংহতি আৰু শৃঙ্খলা বজাই ৰাখে সেই বিষয়ে সচেতন আছিল।

৫.৬.১ যান্ত্রিক সংহতি (Mechanical Solidarity)

আদিম সমাজসমূহত বৈশিষ্ট হল কম ঘনত্বৰ জনসংখ্যা আৰু একাদিক্রমে ব্যৱহাৰ হৈ অহা সৰল কৌশলৰ প্রয়োগ। গতিকে সমাজৰ লোকসকলৰ কামবোৰৰ মাজত সাদৃশ্য থাকে, যিহেতু সকলোৱে প্রায় একেধৰণৰ কামকে কৰে। অথচ জীৱন ধাৰণৰ ক্ষেত্রত কোনোৱেই আনজনৰ ওপৰত নির্ভৰশীল নহয়। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল তেওঁলোক সকলোৱেই নিজৰ মাটিত খেতিবাতি কৰে আৰু নিজৰ বাসস্থান বনায়। আনকথাত এনেবোৰ সমাজত অধিক স্বতন্ত্রতা থাকে।

আদিম সমাজসমূহ কিছুমান সৰল নীতি-নিয়ম, পৰম্পৰা আৰু প্রত্যাশাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি চলি থাকে তেওঁলোকে ইজনে সিজনৰ সৈতে উমৈহতীয়া বিশ্বাস আৰু ঐক্যমতৰ জৰিয়তে সম্পর্কিত হৈ থাকে। ইয়েই সমাজত যান্ত্রিক ঐক্যতাৰ জন্ম দিয়ে।

জানি থোৱা ভাল

দুৰখেইমে সন্মিলিত বিবেকৰ জ্ঞান নিৰূপণ কৰি ইয়াক সমাজৰ সাধাৰণ সদস্যসকলৰ দ্বাৰা মান্য বিশ্বাস আৰু অনুভূতিৰ খূল আখ্যা দিছে।

যান্ত্রিক সংহতিৰ বৈশিষ্ট্য ঃ

- ইয়াক আদিম সৰল সমাজত পোৱা যায়।
- এই সমাজবোৰত জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব কম।
- সেয়েহে ইয়াৰ সদস্যসকলৰ মাজত ঘনিষ্টতা থাকে।
- প্রায় সকলোৱেই একে ধৰণৰ পৰম্পৰাগত কার্য্য সম্পাদন কৰে। ইয়াত তুলনামূলকভাৱে সৰল শ্রম বিভাজন থাকে।
- এই সমাজবোৰৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল অধিক অর্থনৈতিক স্বাধীনতা আৰু নৈতিক সংহতি।
- যান্ত্রিক ঐক্য দমনমূলক বিধি (Repressive Law) জড়িত, মূল্যবোধ আৰু সামাজিক নীতি সমূহ সাধাৰণ দমনমূলক বিধিৰ দ্বাৰা উত্তৰণ ঘটাব পাৰি।
- যান্ত্রিক ঐক্য সামূহিক ভাৱধাৰাৰ ওপৰত আধাৰিত।

৫.৬.২ জৈৱিক সংহতি (Organic Solidarity)

সমাজখন বিস্তৃত হোৱাৰ লগে লগে মানুহৰ বাৰে একেটা কামকে কৰা বা কামৰ ক্ষেত্ৰত সাদৃশ্যতা বজাই ৰখাটো সম্ভৱ নহয়গৈ। জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব বঢ়াৰ লগে লগে অৰ্থনৈতিক কাম কাজৰো প্ৰসাৰ হয়। গতিকে কামৰ পৰষ্পৰাগত কৌশলসমূহ অধিক জটিল, পৃথকী কৰণ আৰু বিশেষীকৰণ হোৱাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত সমাজত শ্ৰম বিভাজনৰ সূত্ৰ সংযোগ কৰি উৎপাদন কৰা প্ৰক্ৰিয়াটোত একো একোটা শাখাই একো একোটা অংশ প্ৰস্তুত কৰাৰ পাৰদৰ্শিতা লাভ কৰে। আদিম সমাজৰ দৰে গোটেই বস্তুটোৱেই প্ৰস্তুত কৰিবলৈ নাযায়।

শ্ৰম বিভাজনে বিস্তাৰ লাভ কৰাৰ লগে সদস্য সকলৰ কামৰ মাজতো সাদৃশ্যতা নোহোৱা হবলৈ ধৰে। তেওঁলোক মাজত স্বাৰ্থ আৰু সম্বন্ধ চুক্তিমতে হয়। তেওঁলোকৰ মাজত থকা উমৈহতীয়া বিশ্বাস, নীতি-নিয়ম আদি লাহেলাহে হ্ৰাস পাবলৈ ধৰে। বিশ্বাস আৰু নৈতিকতাৰ ক্ষেত্ৰতো ঐক্যতা লাহে লাহে হ্ৰাস পাবলৈ ধৰে। এনে এটা পৰিস্থিতিয়ে সমাজক নৈতিক বিশৃঙ্খলাৰ পৰ্য্যায়লৈ লৈ যায়। ইয়াকে কোৱা হৈছে প্ৰতিমানহীন পৰিস্থিতি বা এন'মি (Anomie)। পুনৰুদ্ধাৰবিধি যাৰ উদ্দেশ্য হ'ল ইতিমধ্যে ভাঙন ধৰা সমাজখনৰ ভাঙনৰ ক্ষতিপূৰণ দি কিছু পৰিমাণে পুনৰোদ্ধাৰ কৰা, এই পৰিস্থিতিৰ এয়ে বৈশিষ্ট্য।

কিন্তু শ্ৰম বিভাজনৰ ফলস্বৰূপে সদস্য সকলৰ মাজত নিৰ্ভৰশীলতা বৃদ্ধি পায়। তেনে পৰিস্থিতিত আৰু এইবোৰৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে ৰাষ্ট্ৰ বা চৰকাৰৰ সৈতে সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে। এই সংঘসমূহে সমূহীয়াভাৱে সৃষ্টি কৰা নৈতিক বাধ্য বাধ্যকতাই ব্যক্তিৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব চলায়। গতিকে জটিল আধুনিক সমাজত সামাজিক শৃঙ্খলা আৰু সংহতি এইদৰে বজাই ৰখা হয়। দু ৰখেইমে ইয়াকে জৈৱিক ঐক্য আখ্যা দিছে।

জানি থোৱা ভাল

এন'মি (Anomie) হৈছে প্ৰতিমানহীনতা (Normlessness) যেতিয়া সমাজ পদ্ধতিত ভাঙোনমূখী অৱস্থাই দেখা দিয়ে সামাজিক মূল্যবোধৰ মান্যতা ভঙ্গ হয় আৰু ইয়াৰ ফলত সমাজত বিশৃঙ্খলতাৰ সৃষ্টি হয়।

জৈৱিক সংহতিৰ বৈশিষ্ট্য ঃ

- ইয়াক জটিল আৰু আধুনিক সমাজত পোৱা হয়, বিশেষকৈ উদ্যোগিক সমাজত।
- ই শ্ৰম বিভাজনৰ দ্বাৰা বৈশিষ্ট্যযুক্ত, এজন ব্যক্তিয়ে উৎপাদিত বস্তুৰ এটা অংশতহে পাৰদৰ্শিতা লাভ কৰে, সমগ্ৰ বস্তুৰ ওপৰত পাৰদৰ্শিতা লাভ নকৰে।
- মানুহ উৎপাদন প্ৰাৰম্ভিকতাৰ কেৱল মাত্ৰ শ্ৰমৰ গোট।
- ই পুনৰুদ্ধাৰ বিধিৰ (Restitutive Law) দ্বাৰা বৈশিষ্ট্যযুক্ত।
- আধুনিক অৰ্থনীতিত পৃথকীকৰণ আৰু বিশেষীকৰণৰ ফলত সমাজত গঢ়লৈ উঠা অধিক পাৰষ্পৰিক নিৰ্ভৰশীলতা ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য।

জানি থোৱা ভাল

সামাজিক সংহতি মূলতঃ সমাজত পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা এটা নৈতিক ব্যৱস্থা। দুৰখেইমে বাহ্যিক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ অন্বেষণ কৰিছিল যাতে মানুহৰ মাজত অস্তিত্বশীল নৈতিকতাৰ স্বৰূপ পৰিমাপ কৰিব পৰা যায়। তেওঁ সমাজত ক্রিয়াশীল সামূহিক নৈতিক অনুভূতিসমূহৰ প্রকৃতি আৰু প্রাৱল্য সূচক নির্দেশিকাৰ সন্ধান কৰিছিল। তেওঁ যুক্তি দর্শাইছিল যে এই 'দৃশ্যমান প্রতীকে'ই সমাজৰ আইন আৰু বিশেষতঃ ই আইনৰ মাজেদি প্রকাশ পোৱা অনুশাসন (যিয়ে কর্তৃত্ব আৰু অনুমোদন প্রদান কৰে। অনুশাসন দুই প্রকাৰৰ— অৱদমনমূলক আৰু পুনৰবাহালক্ষম। এইটোৱেই হৈছে সেই প্রাৱল্যৰ স্পষ্ট সূচিকা নির্দেশক, যাৰ জৰিয়তে কিছুমান বিশেষ নীতি উপদেশ সমাজৰ 'অনুভূতি'ত সংৰক্ষিত হৈছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক—

ক) জৈৱিক সংহতি আদিম/সৰল সমাজত পোৱা যায়।

খ) যান্ত্রিক সংহতি অধিক বিশেষীকৰণ আৰু শ্রম বিভাজনৰ দ্বাৰা বৈশিষ্ট্যযুক্ত।

গ) যান্ত্রিক সংহতি দমনমূলক বিধি আৰু জৈৱিক সংহতি পুণৰুদ্ধাৰ বিধিৰ দ্বাৰা বৈশিষ্ট্যযুক্ত।

ঘ) দুৰখেইমে বিশ্বাস কৰিছিল যে সমাজ সৰলৰ পৰা জটিললৈ অগ্রসৰ হয়।

ঙ) দুই ধৰণৰ সামাজিক সংহতি— যান্ত্রিক সংহতি আৰু জৈৱিক সংহতি ৰেখাৰে আগবঢ়াইছিল।

চ) সামাজিক সংহতিয়ে দেখুৱায় যে সামাজিক বিশৃঙ্খলতা আৰু সামাজিক শৃঙ্খলা সমাজে নিজেই সৃষ্টি কৰে।

৫.৭ দুৰখেইমৰ অৱদানৰ সমালোচনা

সামাজিক তথ্যৰ ধাৰণাৰ ভিত্তিত দুৰখেইমে সমাজতত্ত্ব এটা সুস্পষ্ট, উদ্দেশ্যধর্মী আৰু শক্তিশালী বিজ্ঞান হিচাপে ভেটি প্রতিষ্ঠা কৰিছিল। এই ধাৰণাৰ সহায়ত তেওঁ প্রমাণ কৰিছিল যে ব্যক্তিগত ক্রিয়াসমূহ প্রকৃততে সামাজিক কাৰকৰ দ্বাৰা প্রভাৱান্বিত হয় যিবোৰ সামাজিক গাঁথনিৰ দ্বাৰা সৃষ্ট আৰু প্রযোজ্য।

সামাজিক শৃঙ্খলা ৰক্ষা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত দুৰখেইমৰ সামাজিক সংহতি অতিকৈ উল্লেখযোগ্য। তেওঁৰ মতে, সামাজিক তথ্যই পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ আৰু সামাজিক শৃঙ্খলা ৰক্ষা কৰিবলৈ ক্ৰিয়া কৰে। এই সংক্ৰান্তত তেওঁ আদিম আৰু সৰল অৱস্থাৰ পৰা আধুনিক আৰু জটিল অৱস্থালৈ সমাজৰ বিৱৰ্তনৰ কথা উল্লেখ কৰিছে।আদিম সমাজত যান্ত্ৰিক ঐক্য হ'ল সামাজিক শৃঙ্খলা প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে সামাজিক তথ্য, কিন্তু জটিল সমাজত জৈৱিক সংহতি হ'ল সামাজিক শৃঙ্খলা প্ৰতিষ্ঠাৰ সামাজিক তথ্য।

যি কি নহওক, সমালোচকসকলে মতামত আগবঢ়াইছে যে সমাজৰ ক্ষেত্ৰ ত সম্পূৰ্ণ বস্তুনিষ্ঠ অধ্যয়ন সম্ভৱপৰ নহয়। সামাজিক পৰিঘটনাবোৰৰ আলোচনাত্মক বৰ্ণনা আৰু বিবেচনা কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, ৰেবাৰে মতামত আগবঢ়াইছে যে সমাজতত্ত্ব প্ৰাকৃতিক বিজ্ঞানৰ দৰে উদ্দেশ্যধৰ্মী হ'ব নোৱাৰে কাৰণ ই মানৱ জাতি আৰু সমাজৰ জটিল পৰিস্থিতি ও বিবেচনা কৰে।

আন এটা সমালোচনা হৈছে যে দুৰখেইমৰ, সমাজ আদিম অৱস্থাৰ পৰা জটিল অৱস্থালৈ বিৱৰ্তনৰ ধাৰণা অতিকৈ সৰল। সকলো সমাজেই সময়ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আদিম অৱস্থাৰ পৰা জটিল অৱস্থালৈ বিৱৰ্তন নহয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, বৰ্তমান যুগতো অধিক সংখ্যক জনজাতীয় সমাজত পৰম্পৰাগত ৰীতি-নীতি বিদ্যমান।

সমালোচকসকলে আকৌ মন্তব্য আগবঢ়াইছে যে সামাজিক তথ্য অধ্যয়নৰ বাবে দুৰখেইমে বৰ্ণনা কৰা তুলনাত্মক পদ্ধতি অতি সৰল। সমাজবোৰ জটিল আৰু এটা সামাজিক পৰিঘটনাৰ এটাতকৈ অধিক যোগ্য কাৰক থাকিব পাৰে।

যদিও দুৰখেইমৰ পদ্ধতি সমালোচনাৰ সন্মুখীন হৈছে, তথাপি তেওঁৰ সমাজতত্ত্বৰ ক্ষেত্ৰ ত অৱদান উল্লেখনীয় কাৰণ তেওঁ সমাজতত্ত্বক বিজ্ঞানসন্মত বিষয় হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

৫.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সামাজিক তথ্যক দুৰখেইমে সমাজতত্ত্বৰ বিষয়বস্তু হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল।
- সামাজিক তথ্য ব্যক্তিৰ বাবে বাহ্যিক আৰু ব্যক্তিৰ পৰা স্বাধীন। তথাপিও ই ব্যক্তিৰ ওপৰত বাধ্যতা প্ৰয়োগ কৰে।
- সামাজিক তথ্য বস্তুৰ নিচিনা আৰু ইয়াক সহজে ভঙ্গ কৰিব নোৱাৰি।
- সামাজিক তথ্যসমূহৰ যোগ্য কাৰক থকাটো আৰু এবিধ কাৰ্য্য কৰাটো বাঞ্ছনীয়, যেনে— সামাজিক শৃঙ্খলা প্ৰতিষ্ঠা কৰা।
- সামাজিক তথ্যৰ এটা যোগ্য কাৰক থাকে কাৰণ সকলো তথ্যই কাৰ্য্যকাৰণ সম্বন্ধৰ জৰিয়তে ইটোৰ সৈতে সিটোৰ লগত জড়িত হৈ থাকে।
- দুৰখেইমে সামাজিক তথ্য অধ্যয়নৰ বাবে তুলনাত্মক পদ্ধতিক আটাইতকৈ উত্তম পদ্ধতি বুলি গণ্য কৰিছিল যিয়ে সমাজতত্ত্বক প্ৰাকৃতিক বিজ্ঞানৰ দৰে বস্তুনিষ্ঠ আৰু বিজ্ঞানসন্মত কৰে।

- যান্ত্রিক ঐক্য আদিম সমাজত পোৱা যায়। ই দমনমূলক বিধিৰ বৈশিষ্ট্যযুক্ত।
- জৈৱিক ঐক্য জটিল সমাজত সামাজিক শৃঙ্খলা ৰক্ষা কৰে। ই পুনৰপদ্ধাৰ বিধিৰ বৈশিষ্ট্যযুক্ত।

৫.৯ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) শ্ৰীগুণমনি নাথ; *সমাজতত্ত্ৱৰ সিদ্ধান্ত পৰিচয়*; গোলাঘাট ঃ ভাগৱতী প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Abraham, Francis and Morgan, J. H.; *Sociological Thought*; Delhi: Macmillan India Ltd.

2) Coser, Lewis A; *Masters of Sociological Thought*: Delhi, Jaipur: Rawat.

৫.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শুদ্ধ, খ) শুদ্ধ, গ) অশুদ্ধ

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) অশুদ্ধ, খ) অশুদ্ধ, গ) শুদ্ধ, ঘ) শুদ্ধ, ঙ) অশুদ্ধ, চ) অশুদ্ধ

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) অশুদ্ধ, খ) অশুদ্ধ, গ) শুদ্ধ, ঘ) শুদ্ধ, ঙ) অশুদ্ধ, চ) শুদ্ধ

৫.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চমু প্ৰশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামাজিক তথ্যৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ সামাজিক তথ্য নিৰীক্ষণ, বৰ্ণনা আৰু পৰীক্ষা কৰিবলৈ কি কি নীতি অনুসৰণ কৰা হয়।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ শ্ৰম বিভাজন কি? সমাজত শ্ৰম বিভাজন সৃষ্টি হোৱা কাৰকসমূহ কি কি?

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামাজিক ঐক্য কি? দুৰখেইমৰ মতে দুই প্ৰকাৰ সামাজিক ঐক্য কি কি? ইহঁতৰ বৈশিষ্ট্য সমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ যান্ত্রিক ঐক্য কি? ইয়াৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ জৈৱিক ঐক্য কি? ইয়াৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ দুৰখেইমৰ সমাজতত্ত্বলৈ অৱদান সমালোচনাসহ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ দুৰখেইমে সমাজতত্ত্বক এটা সুস্পষ্ট আৰু উদ্দেশ্যধৰ্মী বিজ্ঞানভিত্তিক বিষয় হিচাপে গঢ় দিবলৈ কেনেদৰে প্ৰস্তাৱ দিছিল?

*** ***** ***